

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 4 Sayı: 16 Volume: 4 Issue: 16
Kış 2011 Winter 2011

ROMANDA ZAMAN KAVRAMI
CONCEPT OF TIME IN NOVEL

Mehmet Bakır ŞENGÜL*

Özet

İnsan, yaşam serüvenine başlar başlamaz, zaman kavramının içinde bulur kendini. Bazı insanlar, zaman kavramını var oluşun kaynağı sayarken; bazıları da bu tartışmaların dışında tabiatla uyumlu gündelik yaşamlarını anlamlı, ritmik bir düzeyde yaşar. Bu çalışmada, estetik yaşantısının önemli unsurlarından olan roman okumalarında, insanın karşılaştığı zaman kavramını anlamlı kılmalarının ayrıntıları verilmeye çalışılmıştır. Romanın temel unsurlarından olan zamanın, kendinden önceki anlatmaya bağlı edebi metinlerdeki yansımaları ifade edildikten sonra, genel anlamda romanın içinde ve dışında var olan zaman kavramları üzerinde durulmuştur. Bir romanda yer alan vaka zamanı, anlatma zamanı, yazma zamanı ve okuma zamanı kavramlarının hangi süreçlerle ilgili oldukları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Okur, roman okuma sürecinde karşılaştığı zamansal kavramlar ve zaman kipleriyle ilgili göndermelerde, dikkatli bir tutum takınması gerektiğini kavramalıdır. Edebi metin, gerçek hayatla benzerliğe dayanan bütünsellikten hareketle, zamanın gerçek hayatta işgal ettiği yeri, kurmaca dünyanın mantığıyla, kurgunun temel ögesi haline getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Roman, Kurmaca, Zaman.

Abstract

As soon as a person starts his life adventure, he finds himself in the concept of time. While some people think the concept of time as the source of existence, some people live their life, which is consistent with the nature, out of all these arguments on a meaningful and rhythmic level. In this study, the details to make the concept of time, which people will meet in novel readings which is an important element of their aesthetic life, meaningful have been tried to be explained. After the reflections of time, which are connected with the literary texts told before the concept of time, were explained, in general terms it has been focused on the concept of time that exists in and out of the novel. It has been tried to show to which processes the concepts of 'time of event', 'time of narration', 'time of writing', and 'time of reading' are connected. The reader must conceive that he/she must have a careful attitude towards the timely concepts which he/she will meet in the process of reading and towards the referrals related with the tenses. Literary text, with the help of holistics based on a resemblance with the real life, turned the place that 'time' occupies into the basic element of fiction with the logic of fictitious world.

Key Words: Novel, Fictitious, Time.

Giriş

Zaman, insanlığın başlangıcı ile beraber zihinlerde karşılık bulmaya çalışan bir kavramdır. Tarihi süreçte, zamanın algılanışı ve zamana yüklenen anlamlar, toplumdaki topluma, yaşam biçimi kaynaklı öncellemelere göre farklılıklar gösterir. Doğa olaylarındaki değişim ve dönüşümlerin ritmik bir karakterde olması, zamanın zihinlerde anlam kazanmasında etkili olmuştur. Somut bir açıklaması olmayan zaman, duyuların ötesinde bir anlama sahiptir. Zamanın bölünmesi/parçalanması, onun görünürlük kazanmasına yardımcı olacak bir anlayışın ifadesi olarak okunabilir. Ancak yine de bu ifadelendirme biçimi, tümüyle zamanın anlaşılmasını sağlamamış; sadece hayatın akış ritmini hızlandırmıştır.

İlk çağlardan itibaren insanların zaman kavramına yaklaşım biçimleriyle, kendi var oluş gerçekliklerini sorgulaması, örtük bir bütünsellik gösterir. Yaşamın zaman içinde akıp gitmesi, zamanın zihinlerdeki gücüyle ilgilidir. Bu güç, kimi dönemlerde Tanrının, aslında zaman olduğu sonucunun açığa

* Okutman, Bitlis Eren Üniversitesi, Kanık Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksek Okulu, mehmentsengul13@hotmail.com

çıkmasına neden olmuştur. Çünkü bazı insanlar ölürken bazıları da hayatla tanışır. Bu döngü, zaman olgusu içinde gerçekleşirken, dimdik ayakta kalan sadece zamandır. Her nesne, ister istemez zamanın bir noktasında yer almak zorundadır. Sartre, “[i]nsanın talihsizliği zamana bağlı bir varlık olmasındadır” der (1984: 51). Sürekli olarak birbirinin üstüne binen olaylar ve durumlar, hayatın gerçeğini oluşturur. “Evrinde gözlemlenen apaçık bir öncelik-sonralık olgusunu algılıyoruz ve bu öncelik-sonralık olgusu bize ‘zaman’ kavramını ver(ir)” (Surûş, 1995: 66). Her olayın kendine ait bir gerçekleşme zamanı var ve bu olay, o zamandan bağımsız değildir.

Farklı bireysel ve toplumsal algı biçimleri sonucunda insanlar, zamanın sonsuzluğunda ölümsüz olabilme düşüncesiyle farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Kimileri, zaman çizgisinde erkek çocuklarıyla kimi, insanlara fayda verecek mimari eserleriyle; kimi de edebi açıdan ortaya koyacağı eserlerle ölümsüz olmayı arzulamıştır. Bu tür örnekler, toplumdan topluma farklılık gösterdiğinden/göstereceğinden örneklerle ilgili daha ayrıntılı bir listeleme yapmaya gerek yoktur. Bütün bunlar aslında, zamanın insanın zihninde/bilinçaltında, ne kadar ciddi bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Kişi yaşam içindeki yerini, yaşama yüklediği anlamları kavramaya çalışırken aynı zamanda zamanın, tüm bu olguların merkezinde olduğunu da görür. “Zaman, itirazsız boyun eğilen bir kader gibi görünür herkese” (Elias, 2000: 19). Zamanın, yaşam ve ölüm kavramları gibi belleklerde yer edinmesi, bazen bu kavramların anlam kazanmasında belirleyici rol oynamıştır ancak, tüm bunlara rağmen, zamanın varlığı ve yokluğuyla ilgili kesinleyici bir bilgiye varılmamış olması, onun sürekli olarak sorgulanmasını sağlamıştır. “[B]ütün izah ve yorum çabalarına rağmen, zaman kavramı, ‘tanımlanması en zor kavram’ olarak kabul edilmiştir” (Tekin, 2008: 107).

Medeniyet tarihinde ilk olarak, ‘zaman’la ilgili teorik ve pratik bazı kavramlar geliştirenler, Mısırlılar ve Mezopotamyalılardır. Bu milletlerin, MÖ 2000’lerde, zaman ölçümüyle ilgili sistematik bazı usullere sahip oldukları bilinmektedir. Eski devirlerde zamanı ölçme ihtiyacı, tarımsal faaliyetlerin yürütülmesinde elde edilen tecrübeleri sistemleştirmek, zenginleştirmek ve ‘takvim zamanı’na bağlamak gibi gerekçelere dayanmaktadır. “Zaman tabiat süreçlerine yansıtılabilen bir zihin ürünüdür” (Peat, 1996: 153). Takvim zamanı oluşturmak için dikkatler, ilk önce yıldızların üzerinde yoğunlaşır. Bu sayede, astrolojiye duyulan merak da artar. Babil ve Asurlularda takvim, günlere göre hesaplanırken gün, güneşin batışı ile başlar. Gün, gece ve gündüze eşit sayıda paylaşılmış altı parçaya ayrılmıştır. ‘Güneş saati’ adlı sistem, güneşin duruş yerine göre farklılaşan gölge boylarının yardımıyla zamanı tespit ederken; ‘su saati’, belli bir miktar suyun akışıyla kurgulanmış bir zaman ölçme sistemidir. Bu iki sistem de, günü altı parçaya bölen bir mantıkla işlemiştir (Uysal, 1959: 184/185). Birçok medeniyette zamanı ve güneşi karşılayan kelimeler, aynı seslerden meydana gelmektedir. “Güneş, zamanı ve doğayı tamamen eşit şekilde temsil ed(er). Gün doğumunu güneşten, saati ışıktan, şafağı günden ayıramazsınız” (Griffiths, 2003: 239). Güneş ve zaman arasında var olan bağ, yaşamın kaynağı olarak da algılanabilir. Güneşin tabiatı dönüştürme ve günlük yaşamın ritmini belirleme gücü, zaman çizgisinde gerçekleştiğinden, güneş ve zaman kavramlarının ifade edilmesindeki birlik, anlamlı bir çerçeveye oturmaktadır. Hint düşünce sisteminin ilk kaynaklarında da bütün varlıklar ‘zaman’dan doğar ve yine onun içinde kaybolur (Uysal, 1959: 192). Yunanlılar ise, daha çok Babillerin kullandığı güneş ve su saatlerini kullanmışlardır ve felsefi anlamda zamana ilahi bir kimlik kazandırmışlardır. Zaman, somut bir kavram olarak ilk defa MÖ IV. yüzyılda Eflatun (427–347) tarafından ele alınmıştır. Eflatun’a göre ‘zaman’, geçmiş, şimdi ve gelecek şeklinde üçe ayrılır. Zaman; gün, ay ve sene kavramlarıyla var olur. Bu zamansal kavramlar, astrolojik hadiseler sonucunda meydana gelerek anlam kazanır. Yine Eflatun, zamanın kâinatla birlikte meydana geldiğini belirtir (Uysal, 1959: 199).

“İnsanlığın ürettiği sembollerden oluşan modern zaman sistemi 14. yüzyılın sonunda gelişimini tamamlamış sayılırdı. Bu sistem, zamanın önceden sonraya doğru ilerleyen hareket olduğunu kanıtlayan saat kadrani ve yelkovan hareketini içeriyordu” (Dursun, 2000: 194). “Çünkü, ancak belli bir biçimde var olan bir şey ölçülebilir” (Ricœur, 2005:30). Modern dünya, hızla gelişip büyürken, öte yandan teknolojik gelişmelerin sonucunda iletişim ve ulaşım araçlarının sağladığı imkânlardan dolayı da küçülmektedir. İnsanlar, kısa zamanda uzun mesafeler kat etmek için, reel dünyanın zaman ayarını parçalayarak/küçülterek zamanı kategorize etme yolunu seçer. “Her hareketin bir ‘kendi zamanı’ vardır” (Lacombe, 1943: 71). Modern dünya, kendinden önce var olan zamansal sistemi, her açıdan alaşağı etmek ister. Eskiden, zamandaki temel belirleyici unsur, ihtiyaçlar tarafından belirlenirken günümüzde yemek, içmek, uyumak gibi temel ihtiyaçlar bile belli, tek tip zaman dilimlerine hapsedilmiştir. İnsanlar, standart bir yaşam biçimine sokulmakta ve onlara, tek tip bir yaşam biçimi dayatılmak istenmektedir. Oysa doğa, kendi içinde farklı saatlerin işleyişiyle zamanı tek tipleştirmemekte, aksine fazlasıyla çeşitlendirmekte, her nesnenin kendine ait bir zamanını oluşturarak zamandaki derinliğe vurgu yapmaktadır. “Modern kent

hayatı, saatlerin istilası altındadır. Modern kent hayatının yüreği saattir, durmadan daha hızlı, daha hızlı atar. Hız, aldatıcı ve cazip, heyecanlandırıcı ve zalim, fantastik ve faşizandır; her şey hızlandırılmıştır, ilişkilerden geçici işlere, hazır yemekten hazır giysilere, hazır bilgiye kadar zaman kısaltılmış izlenimi uyandırır” (Griffiths, 2003: 12). Hız üzerine kurulu olan bir yaşam biçimi, derinlikten, paylaşımından, duygudan uzak, zamanın bir daha geri dönemezliği üzerine kurulmuş/hesaplanmış, yarışma mantığına dayanan bir düzeneği andırmaktadır. 1884 yılında Greenwich’in başlangıç meridyeni olarak kabul edilmesiyle küresel zaman da başlamış olur. Tüm dünya, 14 Nisan 1912 gece yarısı meydana gelen Titanik deniz kazası trajedisi sonucunda (1884 yılında başlamış olan) küresel zamanla tanışmış olur (Griffiths, 2003: 24).

Bilimsel çevrelerde, zamanı somutlaştırmak için, çeşitli semboller üzerinde çalışmalar devam ederken; sanat, edebiyat ve felsefe dünyasında da zamanla ilgili tartışmalar yaşanmıştır. Bergson, bilimsel verilerden beslenen ve sayısal bir karşılığa sahip olan modern zaman anlayışından farklı bir anlayışla zamanı yorumlar. O, zamanın yaşayan, devam eden bir şey olduğunu ifade eder. “[M]ateryalizme karşı maneviyatı savunan felsefi tutumu ve zaman kavramına dönük yorumlarıyla, özellikle sanat ve edebiyat çevrelerinde geniş akis uyandırır” (Tekin, 2008: 108/109). “Saatler dünyasının yıkılmasını ilk kez Fransız yazar Marsel Proust’ta görürüz. Çağdaş Türk romanında, zaman anlayışını ilk olarak ve en iyi olarak yansıtan Ahmet Hamdi Tanpınar olmuştur” (Doğan, 199?: 115).

Kurgusal Metinlerde Zaman

“Roman bir zaman sanatıdır ve geniş bir zamana yayılan olay, durum, olgu, yaşantı, duygu, hayal ve düşünce unsurlarının sergilenmesidir” (Çetin, 2006: 128). Roman gibi diğer anlatmaya bağlı edebi metinlerde de zaman kavramı, kurgusal bir karakterdedir. Metinlerde zaman kavramı geçmiş, şimdi ve gelecek zaman şeklinde karşımıza çıkar. Şimdiki zamanın sahip olduğu anlık durum, onu da süresinin kısalığından dolayı geçmiş zamana yaklaştırır. Zaman kavramında var olan soyutluk, onun edebi metinlerde işleniş ve sunuluş biçimine işlerlik kazandırır.

Anlatmaya bağlı edebi metinlerde olay, temel unsurlardandır. Olayın olmadığı bir edebi metin düşünülemez. Geleneksel anlatı türlerinde olay unsuru, anlatının omurgasını oluşturur. Geleneksel anlatılarda, zamanda “ayrıntıya -aslâ- gidilmez, zaman ‘blok olarak’ hissettirilirdi ve yine zaman, çok hızlı bir seyir arz ederdi” (Tekin, 2008: 111). Destan, masal ve aşıya aldığımız halk hikâyesi gibi tüm diğer geleneksel anlatılarda zaman, olayın sunuluşunda heyecan unsurunun derecesini ayarlama başvuru bir unsur olarak karşımıza çıkar. “Odasına girdi, kırk gün ağladı ve uyku kendine haram oldu ve o kırk gün içinde ağzına bir lokma taam koymadı ama Çavuşzade dahi ol kırk gün içinde yemedi ve içmedi, yatmadı, ah ve vah etmekte idi” (Özön, 2009: 15). Alıntı yaptığımız halk hikâyesinde geçen ve zaman ifadesi olan ‘kırk’ rakamı, zamansal bir süre adı olmanın ötesinde, anlatılan ‘olay’ın çarpıcılığını arttırmada bir işlev yüklenir. Okur, ‘kırk’ rakamında gizli olan mistik ve sembolik göndermeleri, zihninde tamamlar ve halk hikâyesinde boş bırakılan zaman aralığını doldurulmuş olur.

Modern çağın zamanı bölmesi/parçalaması sonucunda, açığa çıkan küresel zaman kavramındaki sayılabilirlik/matematiksellik, edebi metinlerde kurgunun temel unsurlarından biri olarak karşımıza çıkar. Zaman, edebi metinlerde kişisel/psikolojik, toplumsal ve dönemsel karakterli gibi güçlü vurgularla işlenir. Kişisel farklılıklardan beslenen psikolojik yaklaşım biçimleri, kişiden kişiye farklı zaman dilimlerinde farklı şekillerde açığa çıkar. Toplumsal yapının zamansal farklılıkları, edebi metinlerde zaman vurgusunun dönem üzerindeki etkisiyle anlaşılabilir. Zamanın edebi metinlerde işlenişleriyle ilgili açığa çıkan farklılıklar, olay örgüsünün, zamanı kendi içinde dönüştürme ve değerlendirme şekllinden kaynaklanır. “Romanın kapsadığı zaman süresi soyut bir kavram değil..kendi içinde ve kendisi için var olan bir şeydir, somut ve organik bir sürekliliktir” (Lukacs, 2007: 129). Somut ve organik bir süreklilik olan göstergeler, gerçek hayattaki yansımalarıyla karşımıza çıkar.

Anlatmaya bağlı edebi metinlerde “metin halkası üç ayrı tarihle alakalı olarak okuyucunun karşısına çıkar. Birincisi itibarı vakanın meydana geldiği süre, ikincisi itibarı bir varlık olan anlatıcının onu öğrenmesi ve anlatması için geçen müddet, üçüncüsü ise yazarın bunları kaleme aldığı zaman dilimidir” (Aktaş, 1998: 127). Buna, dördüncü zaman dilimi olarak, okuma zamanı da eklenebilir. Vaka zamanı, kurmaca metinlerin yapısıyla ilgili olarak kurmaca bir karakterde karşımıza çıkar. Yazar veya anlatıcı, nesnel zamanın içinden belli bir zaman kesitini vaka zamanı olarak seçer. Nesnel zamanın akış seyrinde verilen vaka zamanı üzerinde tasarrufta bulunma hakkına sahip olan yazar veya anlatıcı, üslûbuna uygun çeşitli yöntemler kullanarak, farklı bakışlarla zamana yaklaşabilir ve zamanın etkisini eserinde belirginleştirebilir. Klasik anlatılarda olayların işleniş kronolojik bir sıra izler. Yazar, sırasıyla çocukluk yıllarını, okul yıllarını sonra kahramanının iş yaşamını romanın akışı içinde sunar. Ancak bazen

de anlatım, geriye dönüşler, belli zaman dilimlerinde yoğunlaşma veya belli zaman dilimlerinde atlama yapılarak, kronolojik işleyiş devre dışı bırakılabilmektedir. 'Artsürümsel öyküleme', öyküleme zamanı ile kurmaca zaman arasında bir zaman aralığıdır. Bu yöntemle anlatıcı, öyküleme zamanından geriye dönerek olayları anlatır. Zamandaki bu geri dönüş, anlatıcının kullandığı zaman kipleriyle kendini belli eder. Olay, geçmişten geleceğe doğru bir seyir izlediğinden zaman da, aynı doğrultudaki zaman kipleriyle karşımıza çıkar yani geçmiş zaman kipleri, yerini şimdiki zaman kiplerine bıraktığı an, öykünün sonlarına yaklaşmış olur. 'Önsürümsel öyküleme', öncekinin tam tersi olarak, geleceğe dönük tasarıları içerir. Öyküleme zamanında kalınarak, öykü zamanını göstermek şeklinde tasarlanan yöntemdir. Anlatı; tasarı ve düşünce üzerinde ilerler. 'Eşsürümsel öyküleme' yönteminde, öyküleme zamanı ile öykü zamanının ilerleyişi birlikte olur. Yani kurmaca anlatıdaki olayların oluş zamanı ile bunların anlatıcı tarafından aktarıma zamanı, birbiriyle örtüşür (Kıran, 2000: 203).

Yazar, bir anlatıda zamanın akışını aynı tempoda karşımıza çıkarmaz. Zamanın akışı yazarın olayı işleyiş biçimine göre hızlanabilir veya yavaş bir tempoda ilerleyebilir. Bazen zaman, durağan bir halde de olabilir. Öykü, sayfalar boyu ilerlerken, zamanda hiçbir ilerleme olmadığı da görülebilir. Modern romanda, 'artsürümsel öyküleme' zamanı olarak karşımıza çıkan ve daha çok geriye dönüşlerin veya betimlemelerin etkisinde kalınarak zamandaki durağanlığın ifade edildiği sayfalar, oldukça fazla yer tutar. Bazen de, üç beş yıl gibi kimi uzun zaman dilimleri, birkaç kelimelik ifadelerle geçiştirilir. Yazarın, vakayı özetleme düşüncesine dayanan yerlerde ise ayrıntıya inilmez. Bu yolla, romandaki vaka zamanından daha uzun bir zaman diliminin atlanarak, zamandaki ilerleyişin sağlandığı görülür. 'Üç yıl sonra', 'birkaç yıl sonra' şeklindeki ifadeler, yazarın zaman üzerinde ne denli tasarruf sahibi olduğunu gösterir. Geriye dönüşler, bazen özetlemenin yapıldığı bu gibi yerlerden beslenir. "Hikâyede zamanı ele alma, önemli olayları seçme, perspektif tayin etme, özetlerle uzun zaman mesafelerini atlama ve bunun gibi teknik meseleler" (Steivick, 2004: 247) eserin başarısında önemli faktörlerdendir. "Yazarlar, gösterdikleri olay ve eylemin süresini 'yayarlar' veya 'yoğunlaştırırlar'. Bu anlamda bir **sanatsal zaman**'dan söz edilebilir" (Pospelov, 1995: 94). (Vurgulu yazım yazara aittir.).

Vaka (Olay) Zamanı

Hayatın akışı zaman içinde gerçekleştiğine göre, roman zamanı da, ifade edilen bu dış/nesnel zamana bağlı olarak varlığını sürdürür. Dış zaman, tüm varlıklar için aynı biçimde ve değerdedir. Geçmiş veya geleceğe ilişkin tespit edilecek her hangi bir takvim zamanı, tüm canlıları farklı mekânlarda kuşatan bir gerçekliğe sahiptir. Bu zamansal gerçekliğin dışına çıkmak mümkün değildir. Dış zaman, romanda belli bir zaman dilimini ifade eder. Romanın kurgusunu içine alan bir zaman kesiti biçiminde düşünülebilir.

Vaka zamanı, "[r]omanda olayların geçtiği zaman dilimi"dir (Çetin, 2006: 131). Dış zamanın içinde ifade edilen ve yazar veya anlatıcının zamanı atlamadan verdiği kısımları kapsar. Örneğin Elif Şafak'ın *Aşk* (2009) romanının çerçeve öyküsünde dış zaman, 2008 ve 2009 yıllarıdır. Vaka zamanında, ifade edilen bu tarihler, günü gününe anlatılmaz. Roman, günlük şeklinde tarih verilerek ilerler. Romanda, arada verilmeyen ve atlanan tarihler fazlaca yer tutar. Yazar, olay eksensiz anlatısını, belli bir tarih ekseni üzerinde yürütür. Zaten, kurgunun ilerleyişini sağlayan kısımlar, vaka zamanıdır. Arada atlanan veya belirtilmeyen zaman dilimleri, vaka zamanının değil; dış zamanın parçası olarak vardır. Vaka zamanı, klasik romanlarda genellikle kronolojik bir şekilde ilerler. *Aşk*'ta da zaman, kronolojik bir karaktere sahiptir.

Roman zamanı, tekdüze bir şekilde ilerlemez. Roman boyunca yazarın müdahalesiyle şekillenir. "Yazar, romanda atlama, özetleme ve genişletme gibi tasarruflarda bulunur. Özetleme ve atlama bir noktadan sonra zorunlu görünse de genişletme bir tercihtir. Genişletme, modern romanlarda sıklıkla gördüğümüz bir zaman kullanımınıdır. Geriye dönüş ve ileriye atlamalarla seyyal bir özellik arz eder" (Karaburgu, 2008: 138). Psikolojik tahlillerin yoğunlaştığı yerlerde, 'iç zaman'ın genişlediği görülür. 'İç zaman'la sağlanan geriye dönüşler sayesinde, yazarın zaman üzerinde daha rahat hareket etmesi sağlanmış olur. Yazarın zaman üzerindeki bu tasarrufu, onun dünya görüşüne, sanat anlayışına, zamana yüklemiş olduğu anlama göre farklılıklar gösterir. Rasim Özdenören, klasik romanlarda zamanın mekanik bir karaktere sahip olduğunu roman örgüsünün geçmiş, şimdi ve gelecek zaman ile sınırlandığını söyler. Romanda genel olarak zamanın akışına müdahalede bulunulmaz. Müdahalenin olduğu yerlerde bile zincirleme akışın bozulmasına izin verilmez. Yazar, geçmiş, şimdi ve gelecek zaman arasında geçiş yaptığında bunu okura söyler (1997: 96).

Romanda oluşturulan dünya ile gerçek dünya arasında bir aynılıktan söz edilemez. Gerçek dünya ile kurmaca dünya arasında, ancak bir benzerlikten söz edilebilir. Kurmaca dünyanın kendine ait bakış

açısı, doğruları ve bir estetik anlayışı vardır. Dolayısıyla gerçek dünya ile kurmaca eserlerin zaman algısı, estetiği ve mantığı arasında da sadece bir benzerlikten söz edilebilir. Yazarın oluşturduğu kurmaca dünya, olabilir bir dünyadır. Yazar, oluşturduğu bu kurmaca dünyanın tek aktörüdür. “Tarihi bir olayı esas alan bir romancı, gerçeğe benzerlikten ayrılmamak şartıyla bu olayın tarihçe bilinen akışını değiştirmekte hürdür” (Yılmaz, 2002: 40). Yazar, kurguyu kendi bakış açısına göre yeniden oluşturduğundan anlattığı şey, tarihi bir belge niteliğinde değildir; yeniden oluşturulmuş, tarihi akış içinde olabilirliği olan ve yazarın hayal dünyasının ürünü niteliğindeki yeni bir bakıştır. Oluşturulan bu yeni bakış, yazarın vaka zamanı üzerinde ne denli etkide bulunabileceği ile ilgili olarak da fikir verir. “Yazar, vermek istediği mesaja, estetik anlayışına ve türün imkânlarına göre, gerçek zamanda tasarrufta bulunur ve onu yeniden tanzim eder” (Çetişli, 2004: 74). Yazarın vaka zamanında oluşturduğu gerçeklik vurgusu, onun sanatçı kişiliği ile ilgili önemli bilgiler verir. Yazar, kahraman üzerinden vaka zamanına ışık tutar. Kahramanın hikâyesi, yazarın vurgusuna göre az/çok dönemin de hikâyesi olduğundan, vaka zamanı üzerinden yazarın sosyal ve sanatsal endişelerine ulaşmak da mümkündür. Yazarın sanat algısına göre, vaka zamanının sosyal, kültürel, ekonomik özellikleri de esere yansımış olur. Bunlardan birinin az veya çok öne çıkması, yazarın tercihinin sonucudur. Okuyucu da, bu yolla hayata/zamana/geçmişe/iç dünyasına farklı pencerelerden bakması gerektiğini anlar. Böylece edebiyatın değiştirme gücü de açığa çıkmış olur.

Anlatma Zamanı

Anlatma zamanı da vaka zamanı gibi kurmacadır. Bu iki kurmaca zaman birbiriyle karıştırılmamalıdır. Vaka zamanı, olayların oluş zamanıyken “[a]nlatma zamanı; roman ve hikâyedeki olayların, anlatıcı tarafından görülüp, öğrenilip, yaşanıp, idrak edildikten sonra, kendi tercih ve imkânlarına göre okuyucuya nakledildiği zamandır” (Çetişli, 2004: 76). Olayın meydana gelmesi ile anlatılması arasında doğal bir zamansal boşluk olur. Günlük yaşamda karşılaşılan kimi durumların anında anlatılmasında bile, araya zamansal bir boşluğun girdiği görülür. İşte meydana gelen herhangi bir vakanın anlatılması, karşımıza anlatma zamanını çıkarmış olur.

Anlatıcı, anlatma zamanı üzerinde, hâkimiyet sahibidir. Olayların meydana geldiği vaka zamanında, gelişmeler/yönlendirmeler üzerinde roman veya hikâye kahramanları etkiliyken; anlatma zamanının tek hâkimi, anlatıcıdır. Aynı zamanda anlatma zamanı, “okurun tepkisiyle etkileşim halinde olan ve okura bir okuma zamanını kabul ettiren metinsel stratejinin sonucudur” (Eco, 2009: 70).

Romandaki bakış açısına göre, vaka zamanı ile anlatma zamanı arasındaki mesafe farkı, anlaşılabilir. İlahi bakış açısına sahip anlatıcı ile kaleme alınmış bir romanda, olayları olduğu gibi bilen ve anlatan anlatıcı, vaka zamanı ile anlatma zamanı arasındaki mesafeyi kısaltmış olur. Çünkü anlatıcının genel olarak geçmişe gitme, hatırlama gibi yöntemlere başvurmasına gerek yoktur. Kahraman anlatıcıda ise gerçek dünya ile kurgusal dünyanın birbirine benzemesinden dolayı kahraman, her şeyi hatırlama/aktarma gücüne sahip olmadığından ya da yazarın amacına göre geriye gitme, hatırlama, tekrar değerlendirme ve geçmişe dönük yeni saptamalarda bulunma gibi sebeplerden dolayı, vaka zamanı ile anlatma zamanı arasındaki mesafe uzayabilir. Kahraman anlatıcı bakış açısında, vaka zamanı ile anlatma zamanı arasındaki mesafe, daha kısa olduğundan vaka zamanının, kendi dönemsel ifadeleriyle/özellikleriyle daha canlı bir biçimde yansıtıldığı söylenebilir. Kahraman anlatıcıda ise, aradaki mesafenin uzamasından dolayı, vaka zamanına ait dönemsel ifadelerin/özelliklerin kısmen de olsa anlatma zamanına kaydığı görülebilir. Yapılan tasvirler ve benzetmelerde, anlatma zamanı etkisini hissettirir. “Anlatıcının vakayı, mektup, hatıra gibi tarzlarda sunması vaka ile anlatma zamanı arasındaki mesafeyi tayinde önemli malzeme sunar” (Narlı, 2002: 96).

Anlatıcı, anlatma zamanından geriye, vaka zamanına gider, kullandığı zaman terimlerinden vaka zamanı ile ilgili okura fikir verir. Yazar, vaka zamanını direkt olarak verebildiği gibi, sezdirebilir de. Araya üç yıl, beş yıl, otuz yıl gibi kimi zamansal terimler kullanarak vaka zamanı ile anlatma zamanı arasındaki mesafeyi sezdirebilir. Dikkatli bir okur, anlatıcının kullandığı zaman kiplerinden vaka zamanı ile anlatma zamanı arasındaki mesafeyi, takvimsel bir ifadeyle ortaya koyamasa da yaklaşık olarak tahmin edebilir.

“Nikolay Petroviç, 1835 yılında iyi derece ile üniversiteyi bitirdi.. Nikolay Petroviç, daha annesiyle babasının sağlığında, küçük bir memur olan eski ev sahipleri Prepolovski'nin kızını sevmiş, bu olay ana babayı bir hayli üzmüştü.. Nikolay Petroviç, bu kızla evlendi.. [B]üsbütün yerleştiği köyde mutlu bir yaşayış sürmeye başladı. Çok geçmeden burada oğlu Arkadi doğdu. On yıl rüya gibi geçti. 1847 yılında Nikolay Petroviç'in karısı öldü.. 1855 yılında oğlunu üniversiteye götürdü. Üç kışını, oğlu ile beraber Petersburg'da geçirdi.. Bu son kış Arkadi ile birlikte Petersburg'a gidemediği için, şimdi biz onu,

1859 yılı Mayıs'ında, saçları tamamiyle ağarmış, şişmanlamış, biraz da kamburlaşmış olarak, kendisi gibi, üniversiteyi iyi derece ile bitiren oğlunu beklerken görüyoruz” (Turgenev, 1997: 33/34).

Alıntılıdığımız paragrafta, anlatıcı direkt olarak tarih vermiş ve vaka zamanı ile anlatma zamanı arasındaki mesafeyi daraltmıştır. Anlatıcı, yaklaşık olarak yirmi beş yıllık bir zaman mesafesini bir paragrafta özetlemiştir. Paragrafta sırasıyla, duyulan geçmiş zaman, bilinen geçmiş zaman ve en sonda anlatma zamanı da olan şimdiki zaman kipi kullanılarak kronolojik bir zaman dizini oluşturulmuştur. Okur, böylece geçmiş zaman kipiyle olayların bittikten sonra anlatıldığını kavramış olur.

Yazma Zamanı

Yazma zamanı, kurmaca eserin parçası değildir. Yazarın eserini kaleme aldığı zamandır. “Edebi eser, mâhiyeti itibarıyla bir iletişim vasıtasıdır. Her iletişimde bir göndericinin, bir de alıcının olması tabiidir. Yazma zamanı, gönderici durumundaki sanatkârın eserine vücut vermek üzere harcadığı süreye verilen addır. Bunun itibarı zamanla alâkası yoktur, takvim ve saatle ölçülebilen cinstendir” (Aktaş, 1998: 117). Tarihin her döneminde, ister toplumsal hayatta olsun, ister sanat hayatında olsun, baskın olan bazı kişi ve değerler vardır. Yazar, ya sanat dünyasındaki gelişmelere veya akımlara paralel bir biçimde, ya da yükselen sanatsal akımların dışında kalarak bireysel bir tarzda eser verebilir. Her iki durumda da sanatçı, döneminin kimi özelliklerini eserine taşımış olur. Yazarın yetiştiği çevre/dönem, eserin yazılma zamanı üzerinde etkilidir. Eğer eserin vaka zamanı ile yazılma zamanı arasında, sanata bakış açısı itibarıyla uzun bir mesafe varsa, yazma zamanının estetik bakış açısı, yazar tarafından, vaka zamanına taşınmış olur. Yazarın hayata bakışı, geçmişi dönüştürme biçimine de yansır. Yazarın bakış açısına göre, geçmişin odağa alınması gereken ayrıntıları açığa çıkar. Aynı durum, vaka zamanı ile yazma zamanı arasındaki mesafenin birbirine yakın olduğu eserler için de geçerlidir. Özellikle toplumsal ve siyasal olayların çok fazla ve çok hızlı olduğu günümüz dünyasında yazma zamanı, çok çeşitli unsurları içinde barındırmaktadır. Olayların hızı ve çeşitliliği beraberinde, farklı bakış açıları da getirmektedir. Aynı vaka zamanına, farklı yazma zamanlarında yaklaşan yazarların birbirinden çok farklı yaklaşımlar getirdikleri ve bu yaklaşımların yazma zamanıyla ilgili olduğu da bilinmektedir.

Anlatma zamanı ile yazma zamanı, mantıksal olarak birbirine benzemektedir. Ancak, anlatma zamanı kurgunun bir parçasıyken, yani eserin estetik değeriyle ilgili belirleyici bir etkiye sahipken, yazma zamanı kurgudan bağımsızdır. Eserin yazar tarafından yazıldığı takvimsel bir süreyle ilgilidir. Bu takvimsel zaman, dönemin sanat anlayışını ve zevkini de içinde barındırmaktadır. “Anlatma esasına bağlı bir metinde yazma zamanı, eserde edebi olma vasfını veren unsurların ilk defa bir araya geldiği ândır. Yazar, yarattığı anlatıcının naklettiği vakayı, ona bağlı olarak şahıs kadrosunu teşkil eden fertleri ve mekânı dil vasıtasıyla tesbit ederken bir haz duyar. İşte bu, eserdeki edebiliğin ilk tezahürüdür” (Aktaş, 1998: 137). Bazı dönemlerde ön plana çıkan kimi sanatçıların, dönemlerinin estetik anlayışına yön verdikleri görülür. Bu yönüyle yazma zamanı, yazar üzerinde de bir etkiye sahiptir.

Yazar, öncelikle kendini ifade etme amacındadır. Bunu yaparken de, ister istemez döneminin bakışını da yansıtmış olur. Sanatsal kaygılar taşıyan yazar, eserine dönemin sanat anlayışını da taşımış olur. Yazma zamanı, her ne kadar kurgusal bir kimliğe sahip değilse de onun, dışarıdan metin üzerinde ne denli bir etkiye sahip olduğu da görülmektedir.

Okuma Zamanı

Okuma zamanı da yazma zamanı gibi reel bir zamandır ve metnin dışındadır. Okuma zamanı, “metnin okur tarafından okunması (algılanması) için gerekli olan bir zamandır” (Sağlık, 2002: 135). Okurun, aynı metinle farklı zamanlar içindeki her karşılaşması, eserle ilgili yeni bir okuma zamanı anlamına gelmektedir. Estetik zevkteki değişmeye, kişinin edebi metinden beklentilerine paralel olarak, aynı eserle ilgili gerçekleşen farklı okumalardaki beğen(me)me nedenleri de değişebilir. “Okuma zamanı (ise), eserin kodunun okuyucu tarafından çözülmesi için harcanan süredir. Bu süre zarfında okuyucu, eserden hareketle ayrı bir itibarı âlem yaratır. Bu da, eserdeki edebiliğin yeniden tezahürü demektir ve her okunuşa tekrar edilir” (Aktaş, 1998: 137).

Romanın, aynı zamanda vaka zamanının toplumsal yapısını yansıtmak gibi örtük veya açık bir yönünün olduğu da bilinmektedir. Okurdan okura değişen okuma zamanı, vaka zamanının yüklendiği toplumsal yapı ve kültüre dair değişikliklerin açığa çıktığı bir odak noktasıdır. Kişisel, çevresel özelliklerin ve dönemin estetik algısının ve kısmen de reklâmın belirleyici olduğu günümüzde okur, dış kaynaklı birçok şeyden etkilenmektedir. Aynı eserle ilgili beğenisi, zamanda yaşadığı kırılmalara veya hayata bakışındaki değişmelere göre farklılaşabilmektedir. Günümüzün küresel dünyasında, medyanın öncelendiği konu ve ihtiyaçlar, okurun öncelendiği konu ve ihtiyaçlar biçiminde, tekrar okura

sunulmaktadır. Yazarların da, sanatsal kaygılarını kısmen bir tarafa bırakıp geniş bir okur kitlesi tarafından farkına varılmışlık eşiğini geçmek düşüncesiyle, okurun isteklerine göre yazma eğilimi gösterdiği de bilinmektedir. Okuma zamanı, her ne kadar okurun kitabı okumaya başlaması ve bitirmesi ile sınırlı bir zaman dilimiye de, bu zamansal sınırlamanın yukarıda anlatılmaya çalışılan çok farklı olgulardan beslendiği görülmektedir.

Sonuç

“Romanda Zaman Kavramı” adlı bu çalışmamızda, öncelikle zaman kavramının tarihi süreçte, insanların yaşamında ve zihninde işgal ede geldiği çağrışımlar ve anlamlar üzerinde durulmuştur. Yaşanan hayatların, zaman çizgisinde ilerlediği düşünüldüğünde, insanlığın hep zamanın gölgesinde kalarak kendini ifade ettiği sonucuna ulaşılabilir. Algısal anlamda, zamana yüklenen anlamların geçirdiği değişimde, ilkel toplumlardan günümüze; ihtiyaçların, yaşamdaki rolünün belirleyici olduğu görülür. Zaman, anlatmaya bağlı edebi metinlerin kurgusundaki temel unsurlardandır, özellikle modern roman, zamanı kurgunun temel sorunlarından biri olarak görür ve onu çok yönlü bir bakışla ortaya koymaya çalışır.

Romanda, dört zaman dilimi karşımıza çıkmaktadır. Bu zaman dilimlerinden ikisi, roman gibi kurgusal bir karakterde olan ‘vaka zamanı’ ve ‘anlatma zamanı’dır. Bu iki zaman, romanın estetik niteliğini de açığa çıkarır. Romana kimliğini kazandıran vaka zamanı, gerçek yaşama yaklaştığı/benzediği ölçüde sanatsal işlevini yerine getirmiş olur. Vaka zamanı, anlatma, yazma ve okuma zamanıyla en çok iç içe olan canlı zamandır. Anlatma zamanı, kaynak olarak vaka zamanına dayanırken, yazma zamanı, temelde vaka zamanını odağa alan bir yapıda ilerler. Okuma zamanı ise vaka zamanı ile ‘an’ arasındaki çatışmadan yeni çıkarımlara ulaşılan zamandır. Anlatma zamanı, romanın vaka temelinden estetik bir temele kaymasını sağlar. Anlatıcı/yazar, geliştirdiği kimi anlatı yöntemleri ile zaman ve vaka arasında işlevsel bir görev yüklenir. Eserin kurmaca karakteri, kısmen de olsa kendisini belli eder. Yazma zamanı ise, takvimsel zamanı ifade eder. Yazarın, eserini yazmaya başlaması ve bitirmesi arasında geçen zamandır. Yazarın, eserine vücut verirken yaşadığı çevre ve şartların, toplumsal dokunun açığa çıktığı zamandır. Tüm bu toplumsal koşulların, romanın estetik niteliğiyle bir ilgisi yoktur. Bu başlıklar, daha çok sosyologların, tarihçilerin ve edebiyat araştırmacılarının ilgi alanına girer. Romanla ilgili olan son zaman, okuma zamanıdır. Okuma zamanı, ne eserin estetik değeriyle ne de başka bilim dallarının alanıyla ilgilidir. Her okurun ilgi, zevk ve ihtiyaçlarıyla şekillenen, kendi içinde bir anlamsal ifadesi olan zaman parçasıdır. Bazen de, aynı okurun, farklı dönemlerde gerçekleştiği okumaların, birbirinden çok farklı sonuçlara ulaştığı görülür. Bu da, okurun, estetik anlayışındaki, hayata bakışındaki ve beklentilerindeki değişimleri gösterir. Yaşanan bu değişim, aynı zamanda yazarları da etkiler. Okurun istediği nitelikte eser yazmak, temelde yazarın popülaritesiyle ilgili olduğundan, bazı yazar da daha fazla okura ulaşmak amacıyla, popüler konularla ilgili eser verme yolunu seçerek gündemde kalmayı isteyebilmektedir. Bu yaklaşım, romanların niteliğini olumsuz yönde etkileyen bir durumdur.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ, Şerif (1998). *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, İstanbul: Akçağ Yayınları.
- ÇETİN, Nurullah (2006). *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara: Edebiyat Otağı.
- ÇETİŞLİ, İsmail (2004). *Metin Tahlillerine Giriş/2 Hikâye-Roman-Tiyatro*, Ankara: Akçağ Yayınları. ÇİLER, Dursun (2000). “Zaman: Modern ve Postmodern”, *Toplum ve Bilim* (Bahar), s. 189-211.
- DOĞAN, Şerife (1997?). *Modern Romanda Zaman Kavramı*, Hacettepe Üniv. Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ECO, Umberto (2009). *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*, (çev.: Kemal Atakay), İstanbul: Can Yayınları.
- ELİAS, Norbert (2000). *Zaman Üzerine*, (çev.: Veysel Atayman), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GRİFFİTHS, Jay (2003). *Tik Tak/Zamana Kaçamak Bir Bakış*, (çev.: Ertuğ Altınay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- KARABURGU, Oğuzhan (2008). “Postmodern Anlatılarda Zaman”, *Hece Postmodern Özel Sayısı*, Haziran-Temmuz-Ağustos, S. 138-139-140, s. 363-367.
- KIRAN, Zeynel-Ayşe (2000). *Yazınsal okuma Süreçleri*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- LACOMBE, Olivier (1943). “Zaman”, *Fakülte Dergisi*, C. I, S. 4, s. 69-74.
- LUKACS, George (2007). *Roman Kuramı*, (çev.: Cem Soydemir), İstanbul: Metis Yayınları.
- NARLI, Mehmet (2002). “Romanda Zaman ve Mekân Kavramları”, *Balıkesir Üniv. Sosyal Bilimler Dergisi (Journal of Social Sciences)*, Mayıs, C.5., S. 7, s. 91-106.
- ÖZDENÖREN, Rasim (1997). *Ruhun Malzemeleri*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- ÖZÖN, Mustafa Nihat (2009). *Türkçede Roman*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- PEAT, F. David (1996). *Eş-Zamanlılık*, (çev.: İsmail Boz), İstanbul: İnsan Yayınları.
- POSPELOV, Gennadiy Nikolayeviç (1995). *Edebiyat Bilimi*, (çev.: Yılmaz Onay), İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- RICCEUR, Paul (2005). *Zaman ve Anlatı: Bir/ Zaman-Olay Örgüsü-Üçlü Mimesis*, (çev.: Mehmet Rifat-Sema Rifat), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- SAĞLIK, Şaban (2002). “Kurmaca Âlemin Kurmaca Sözcüklerinden Romanda Zaman-Mekân-Tasvir”, *Hece Türk Romanı Özel Sayısı*, Mayıs-Haziran-Temmuz, S. 65/66/67, s. 130-163.

- SARTRE, Jean-Paul (1984). *Yazınsal Denemeler*, (çev.: Bertan Onaran), İstanbul: Payel Yayınevi.
- STEVICK, Philip (2004). *Roman Teorisi*, (çev.: Sevim Kantarcıoğlu), Ankara: Akçağ Yayınları.
- SURUŐ, Abdülkerim (1995). *Evrenin Yatışmaz Yapısı*, (çev.: Hüseyin Hatemi), İstanbul: İnsan Yayınları.
- TEKİN, Mehmet (2008). *Roman Sanatı I (Romanın Unsurları)*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- TURGENYEV, İvan Sergeyeviç (1997). *Babalar ve Çocuklar*, (çev.: Hasan Ali Ediz-Vasıf Onat), İstanbul: Cem Yayınevi.
- UYYSAL, Ahmet E. (1959). "Bazı Eski Edebiyatlarda Zaman Telâkkileri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: XVII, S. 1-4, s. 173-208.
- YILMAZ, Durali (2002). *Roman Kavramı ve Türk Romanının Doğuşu*, İstanbul: Ozan Yayıncılık.